

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЕМКІВ В ПОЛЬЩІ

У статті автор розглядає проблему лемківської національної ідентичності.

Ключові слова: лемки, свідомість, міграції та депортації, населення, асиміляція.

Темою мого дослідження є проблема національної ідентичності лемків. Необхідно передусім з'ясувати, що розуміється під етнонімом "лемки". До 1947 р. даний термін вживався на позначення "руських" мешканців Лемківщини – регіону, розташованого в Бескиді-Низькому, на кордоні зі Словаччиною. Лемківщина займає територію довжиною близько 140 км й шириною 20 – 30 км¹. На заході вона доходить до ріки Попрад², а на сході проходить долиною ріки Ослави³. У 30-ті рр. ХХ ст. етнічна група лемків налічувала близько 100 – 150 тисяч осіб і населяла 170 сіл⁴. Лемки послуговуються діалектами української мови⁵, які містять багато лексичних запозичень зі словацької та, меншою мірою, з польської мов. Найбільш характерною рисою лемківських діалектів є вживання слова сполучника "лем" (але, а), спорідненого зі словацьким "lem", "len". Лемки виявляють багато спільних рис з русинами, що населяють словацьку Пряшівщину і Закарпатську Україну (Підкарпатську Русь, Закарпаття), а також зі своїми східними сусідами бойками.

У 1944 – 1947 рр. на теренах Лемківщини мало місце трагічне переселення корінних жителів. Близько 2/3 лемків покинуло Польщу в 1944 – 1946 рр. в межах акції обміну населення між Польщею і Українською Радянською Соціалістичною Республікою. Ці переміщення найчастіше мали командно-примусовий характер. Решту лемківського населення (близько 30 – 40 тисяч) комуністична влада депортувала у 1947 р. в межах акції "Вісла" на Возз'єднані Землі⁶. Незважаючи на велике розпорошення і посилення асиміляційних процесів, лемки частково зберегли почуття своєї етнічної ідентичності. У Польщі вони населяють передусім територію Дольного Шлезька і Землі Любуської (околиці Леґіци, Любіна, Хотіанова, Глоґова, Волова, Пшемкова, Шпротави, Новей Солі, Зієльонеї Ґури, Сьвєбодзіна, Мієндзиржеча, Сквієржини, Стшелєц Крайєньських, Ґожова Велькопольськеґо). В Україні лемки мешкають переважно в наступних областях: Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській (колишній Станіславській)⁷. Існують також громади лемківської діаспори в Канаді, США, балканських (Сербії, Хорватії) та інших державах світу.

На сучасному етапі важко однозначно окреслити етнонім лемки. Частина населення, що походить з Лемківщини, повністю втратила зв'язки з традицією предків, піддаючись тотальній асиміляції. Ідентифікація представників цієї частини населення як лемків виглядає проблематично. Термінологічний аспект проблеми ускладнює той факт, що як у Словаччині, так і в Україні існує тенденція окреслення етнонімом лемки всієї української меншості в Польщі. Тим часом більша частина цього населення, що походить з Підляшшя, Холмщини й Надсяння (Бішадів), з лемками не ідентифікується. Міркування, що містяться у моєму дослідженні, стосуються передусім тієї етнічної групи, що має лемківське "коріння" та ідентифікується з лемківською традицією.

Майже в усіх наукових працях, присвячених лемківській проблематиці, порушується питання національної приналежності лемків. Автори цих праць займають різні позиції, часом навіть курйозні⁸. Ця тема також нерідко стає предметом дискусій, що часом хаотично виникають у ході приватних товариських розмов у лемківському середовищі. Є всі підстави говорити про існування "лемківської дилеми".

Дискусія щодо національної приналежності лемків триває досить довго – від XIX ст. Раніше національне питання не відігравало значної ролі у тій частині Європи. На рубежі XIX – XX ст. у лемківському середовищі сформувалися дві політичні орієнтації – українська і москвофільська. Прихильники першої вважали лемків за складову частину української нації. Москвофіли були зорієнтовані на царську Росію⁹. Впливи українського національно-визвольного руху обмежувалися східною Лемківщиною. Москвофільська орієнтація істотно переважала. Лемкам імпонувала потуга Російської імперії. Москвофільська орієнтація, зрештою, була поширена серед українського (руського) населення в Галичині в другій половині XIX ст. Однак у ході розвитку українського національно-визвольного руху впливи москвофілів почали досить швидко зменшуватися. Тим часом серед лемків вони виявились досить тривалими.

Тільки події Першої світової війни зменшили віру лемків у потугу Росії. Спочатку росіяни воювали успішно. Наслідком їхньої атаки 1914 р. в Галичині була окупація майже всієї Лемківщини царськими військами. Лемки вітали їх з ентузіазмом. Однак уже в 1915 р. австро-німецька контратака призвела до відступу росіян з Галичини. Пізніше царські війська понесли чергові поразки. Це показало лемкам, що Росія зовсім не є непереможна. У 1917 р. Росія захлинулася у вирі громадянської війни. Владу в колишній царській імперії здобули більшовики.

Нова російська влада не викликала ентузіазму в лемківських москвофілів. Не мали вони ілюзій щодо характеру більшовизму. В 1915 р., коли царська армія відступила з Галичини, велика кількість москвофілів, бажаючи уникнути австрійських репресій, емігрувала зі своїми родинами до Росії. Там вони осіли в різних регіонах великої держави. Після 1917 р., ставши свідками громадянської війни і приходу більшовиків до влади, вони спішили повернутись до рідних сторін, приносячи страшну звістку про варварський терор "безбожних" більшовиків. Це викликало замішання серед лемківських москвофілів, які загалом були переконаними консерваторами. Провідними пропагандистами такої орієнтації були, зрештою, деякі греко-католицькі священники. Тим часом Лемківщина остаточно ввійшла до складу Польщі (II Речі Посполитої).

Падіння царської Росії не спричинило масового повороту орієнтації лемків в "українському" напрямі. Москвофільські настрої далі залишились у цьому регіоні сильними. Більшовицька влада тут сприймалась як тимчасова. З бігом часу вона, однак, виявилась тривалою. Незначна частина лемків-москвофілів еволюціонувала в напрямі комуністичної ідеології. Більшість поступово схилилася в бік "русинської" орієнтації¹⁰, що називається також "карпатсько-русинською".

Ідея "русинства" виникла в Закарпатській Україні, звідки поширилась на Пряшівщину та Лемківщину¹¹. Вона справила значний вплив також на еміграційне середовище Канади і США. Згідно з цією ідеєю, русини є ні українцями, ані росіянами, а окремою нацією. До "русинської нації" віднесено польських лемків, русинів зі словацької Пряшівщини, а також населення Закарпатської України. "Русинський" рух було створено діячами, пов'язаними з Угорщиною, під владою якої знаходилась Закарпатська Україна і Словаччина до 1918 р. Також у міжвоєнний період цей рух підтримувався угорською державою, яка прагнула внутрішнього розколу Чехословаччини та відновлення кордонів, що мали місце до Першої світової війни¹². Зі свого боку, чехи використовували конфлікт між представниками "русинської" та "української" орієнтації в Закарпатській Україні для власних інтересів.

"Русинство" підтримувала Польща, вбачаючи в цьому русі спосіб на обмеження розвитку української національної свідомості. У міжвоєнний період польська держава підтримувала "русинський" рух у Чехословаччині. Вона також підтримувала "русинську" орієнтацію на Лемківщині¹³. Натомість Народна Республіка Польща, що постала по Другій світовій війні, на чолі якої стояли комуністи, формально не визнавала лемків за окрему націю. Тим не менше – як виникає з розсекречених сьогодніх актів спецслужб – комуністична Служба Безпеки інспірувала суперечки в середовищі української меншості в Польщі на тлі "лемківського сепаратизму"¹⁴.

У міжвоєнний період у "русинському" русі сильні були проросійські тенденції¹⁵. Після Другої світової війни головним центром пропаганди "русинської" ідеї серед польських лемків була організація "Лемко-Союз", що діяла на території США¹⁶. Звідти лемківських діячів, у керованій комуністами Польщі, підбурювало до публічних виступів, у яких декларувалася національна

відрубність лемків від українців¹⁷. Ці виступи утруднювали функціонування середовища української меншості. "Лемко-Союз" сепарувався від українських організацій в Америці. Натомість він позитивно ставився до Радянського Союзу¹⁸. Коріння цієї організації сягали міжвоєнного періоду, але після Другої світової війни вона, правдоподібно, була, принаймні в певних аспектах, інспірована Радянським Союзом.

Не викликає сумніву, що "русинський" рух у минулому підтримували противники українського націоналізму – Угорщина, Чехія, II Річ Посполита і комуністичні спецслужби. Питання чужоземних впливів на процес створення і розвитку "русинства" виразно підкреслює українська історіографія, нерідко спрваджуючи його роль до чужоземної "диверсії", скерованої проти української нації. Однак, незалежно від поглядів ватажків руху та їх інколи неясних політичних зв'язків, "русинство" виросло з реальних суспільних потреб. Воно являє собою віддзеркалення переконань, хоча й не завжди співвіднесених з реальністю, а проте глибоко вкорінених у колективну свідомість лемків.

Поділ серед лемків на орієнтацію "українську" та "русинську" пережив часи Другої світової війни, а також трагічні події 1944 – 1947 рр. Він триває до сьогодні, істотно утруднюючи функціонування малого й дуже розпорошеного соціуму, який повинен швидше прагнути до консолідації зусиль з метою збереження залишків своєї традиції. З обох боків барикад нагромадилося багато взаємних претензій і образ.

Отже, чи існує в окресленій ситуації можливість однозначного присуду, на підставі наукових досліджень, якої національності лемки? У біологічних науках відносно легко можна ствердити, до якого роду належить окреслений 'атунок. Спочатку аналізуються специфічні риси даного 'атунку, а пізніше на підставі дефініції окремих родів стверджується, чи цей 'атунок належить до ссавців, плазунів чи земноводних. Однак суспільні науки не послуговуються такими докладними дефініціями, як біологія чи хімія. Дефініції, що існують в історії, політології чи соціології на окреслення того самого явища, нерідко істотно відрізняються або навіть суперечать одна одній.

Так само це стосується поняття "нація". Наука не може однозначно окреслити поняття нації як суспільного феномена¹⁹. На його визначення існує багато дефініцій, але жодна з них не претендує на вичерпність цього поняття, а відтак може бути піддана сумнівам. Основна трудність визначення поняття "нація" виникає з факту, що дане явище по-різному розуміють у різних регіонах світу. Разом з тим, воно знаходиться в стані безперервної еволюції. У XIX ст. в це поняття вкладалося дещо інше значення, ніж сьогодні. Таким чином, дефініції швидко підлягають дезактуалізації.

Брак однозначної дефініції поняття "нація" у свою чергу робить неможливим однозначне вирішення "лемківської дилеми". Неможливо ствердити, чи окреслена суспільна група є або не є нацією, якщо ми не диспонуємо прецизійною дефініцією даного поняття. Дискусія щодо національної приналежності лемків по суті стосується пізнання феноменології нації як такої. Учасники дискусії не можуть порозумітися, оскільки відкликаються до різних дефініцій розглядуваного поняття.

Хоча наука є не в стані дефінітивно окреслити національної приналежності лемків, наукове міркування даного питання видається надзвичайно важливим. Передусім "лемківської дилеми" не можна розв'язати у відриві від реалій регіону, в якому лемки живуть. Вихідним пунктом аналізу даного питання має бути уявлення, який зміст у поняття "нація" вкладається в Центрально-Східній Європі.

На думку Ернесте Геллнера, видатного англійського дослідника національної проблематики, на даному етапі можна виділити два типи дефініцій нації. Перший окреслюється як "культурний". Згідно з цими дефініціями: "Дві особи належать до тієї самої нації, якщо – і тільки якщо – вони належать до тієї самої культури". Другий тип дефініцій окреслюється як "волюнтаристичний", оскільки: "Дві особи належать до тієї самої нації, якщо – і тільки якщо – вони вважають, що вони належать до тієї самої нації"²⁰. Отже, в цьому випадку свою національну приналежність індивіди та суспільні групи визначають на підставі власної волі. Цей тип розуміння поняття нації переважає передусім у Франції, а також в англосаксонському світі. Однак навіть поверхове знання історії Центрально-Східної Європи дозволяє ствердити, що "волюнтаристична" концепція нації не характерна для цього регіону.

Провідний теоретик і вождь польського націоналізму Роман Дмовські (1864 – 1939) ствердив у своєму найвидатнішому творі "Думки сучасного поляка"²¹: "Я поляк (...) це значить, що я відчуваю нерозривну єдність з усією Польщею; з сучасною, яка або зазнає переслідувань, або у темноті своїй навіть не має свідомості свого існування як нації"²². Р.Дмовські відтак відкрито визнавав, що людину можна узнати приналежною до польської нації, навіть якщо вона про це не знає, а навіть проти її волі, якщо її причиною є "темнота". Роман Дмовські не був винятком у Центрально-Східній Європі XIX і XX ст. Подібні погляди проголошували націоналісти інших націй і згідно з ними діяли, включаючи великі суспільні групи до своїх націй і при тому не питаючи їхньої згоди. Точка зору суспільних груп приймалася до уваги тільки у тому випадку, якщо вони були мілітарно настільки потужні, що могли змусити інших до визнання своєї національної самобутності. Ті нації Центрально-Східної Європи, що існують сьогодні, вибороли право на існування шляхом збройної боротьби.

Може скластися враження, що мої міркування стосуються минулого, тоді як наш регіон уже "цивілізувався" по двох світових війнах і десятиліттях жорстокого комуністичного панування та прийняв стандарти англосаксонського світу. Реальні факти, однак, це заперечують. Звертає увагу явище шльонського/шлезького сепаратизму в Польщі. Частина населення Шльонська/Шлезька не ідентифікується з польською нацією і прагне здобути статус національної меншості, в чому польська держава послідовно йому відмовляє. Не мали успіху також спроби лідерів шльонського / шлезького руху знайти підтримку за кордоном. "Волонтаристичне" розуміння нації далі є явищем досить екзотичним у Центрально-Східній Європі.

"Лемківська дилема" виникає, на мою думку, великою мірою з того факту, що керівні теоретики "русинства" мешкають у Північній Америці²³. Формулюючи свої ідеї, вони намагаються перенести англо-саксонське розуміння нації на територію Центрально-Східної Європи, що видається великою помилкою. Тут замало самого декларування своєї національної відрубності, щоб стати окремою нацією.

Отже, що визначає національну приналежність у нашому регіоні? Може, спільне історичне минуле? Це великою мірою міф. Немає двох осіб зі спільним минулим. Історія кожної людини неповторна. В який спосіб багатомільйонні нації могли б посідати спільне минуле? Історія регіонів, з яких складаються держави сучасної Центрально-Східної Європи, зрештою, часто є дуже відмінною. Історія Баварії і Бранденбур'її протягом століть мала небагато спільного, але, незважаючи на це, населення цих земель належить до єдиної німецької нації. Нарешті, послідовне застосування засади "спільного історичного минулого" змусило б, наприклад, визнати словаків угорцями, оскільки історія Словаччини – це великою мірою історія Угорщини.

Чи національну приналежність визначає мова? Це, безперечно, істотний чинник у нашому регіоні. Однак політична історія Центрально-Східної Європи засвідчує, що він, як мінімум, не є визначальним. Мовні проблеми можна "урегулювати", нав'язуючи національній меншості "державну" мову, що в нашому регіоні неодноразово практикувалося. Можна також від питань мови "перейти до порядку денного". Польське суспільство в XIX ст. відмовлялося визнавати литвинів за окрему націю. Литовську мову трактовано як регіональну говірку польської мови, хоча перша навіть не належить до групи слов'янських мов. У свою чергу в незалежній литовській державі у 1918 – 1940 рр. відмовлялося визнання прав досить численної польської меншості²⁴. Не допоміг той факт, що це населення користувалося польською мовою. Литовські націоналісти просто визнали їх за "сполонізованих литвинів"²⁵.

Практично єдиним, у міру адекватним показником національної приналежності в Центрально-Східній Європі є те, як окреслену суспільну групу ідентифікують інші нації. Намагаючись розв'язати "лемківську дилему", треба, отже, на мою думку, не стільки поставити питання, ким лемки вважають самі себе, скільки за кого їх мають інші нації. Вирішальне значення тут мають, очевидно, польські й українські погляди. Українська позиція щодо лемківської проблеми лишається незмінною від XIX ст. Національно свідомі українці звичайно вважають лемків етнічною групою своєї нації. "Русини" – це свого роду "брати, які заблукали".

Політику польської держави щодо лемківського населення в XX ст. слід визнати за непослідовну. У міжвоєнний період, у 1918 – 1939 рр. польська держава підтримувала "русинську" орієнтацію серед лемків²⁶. Цей факт можна інтерпретувати як визнання національної відрубності лемків. У період "Народної Польщі" комуністичний уряд офіційно

визнав лемків за складову частину української нації. У наші дні в Польщі можна зауважити тенденцію до трактування лемків як окремої нації, хоч формально вони навіть не мають статусу національної меншості²⁷.

На мою думку, істинне ставлення однієї нації по відношенню до іншої з'ясовується у складних, переломних історичних ситуаціях. Таким періодом, безперечно, були для лемків трагічні 1944 – 1947 рр. Політика керованої комуністами польської держави тоді була щодо лемків ідентична, як щодо здекларованих національно українців з Надсяння (Біщадів) чи Холмщини. Спочатку влада намагалася змусити їх до виїзду на "Радянську Україну", а пізніше виселила тих, які залишились, у межах акції "Вісла" на Возз'єднані Землі.

Офіційною метою акції була ліквідація тилу українських партизанів. У світлі нині відомих фактів це видається мало правдоподібним. Дивує факт, що було виселено також комуністичних діячів, солдатів Війська Польського української національності, міліціонерів, функціонерів Органів Безпеки, які брали активну участь у боротьбі з УПА²⁸. Це не тільки не полегшило боротьби з підпіллям, але й ускладнило її. Дивує також охоплення депортацією Лемківщини, де активність УПА (особливо в західній частині) була невелика, а ставлення населення щодо партизанів не відрізнялось прихильністю. Цей факт визнають у своїх спогадах навіть колишні польські солдати, а також функціонери Органів Безпеки²⁹. Виселенням і депортацією охоплено також населення Підляшшя, де також активність українського підпілля була обмежена³⁰. Населення цього регіону приймало лемків. Воно вживало українську мову, але мало слабо розвинуту національну свідомість. Доля мешканців Підляшшя була, однак, трохи іншою, ніж доля лемків. Депортовано тільки південне Підляшшя, що називається також Любельське. Північне Підляшшя уникло акції "Вісла". На півдні активність українського підпілля була сильніша. Однак УПА з'являлася також і на півночі, а військова влада непокоїлася, що по акції "Вісла" повіти Бельск і Соколув Підляський можуть стати новим тилом для деяких партизанських загонів³¹. Логіка акції "Вісла" наказувала б, отже, виселити також і те населення, але цього не було зроблено. Таку позицію можна визнати за прояв гуманізму, гідний похвали.

Однак відразу постає питання: чому подібно не поступили з лемками? Можна було обмежити депортацію до східної Лемківщини, де українське підпілля мало міцніший тил. З усією певністю можна твердити, що не становили жодної загрози для держави Польщі мешканці Русі Шляхтовської, чотирьох сіл, локалізованих у повіті Нови Тар', відділених від Лемківщини замкненим пасмом польської облоги. Однак акція "Вісла" охопила також цей маленький анклав українського населення. Заходи комуністичної влади на північному Підляшші були інші, тому що населення цього регіону традиційно визнавалося за білорусів³². З перспективи сьогодення треба ствердити, що комуністичний уряд зробив своєрідну "халтуру", оскільки в 50-ті рр. ХХ ст. у частини населення цього регіону почала формуватися українська національна свідомість.

Не викликає сумніву, що акція "Вісла" мала "остаточно розв'язати українську проблему в Польщі"³³. Єдиним критерієм депортації була українська національність. Те, що депортовані співпрацювали з українським підпіллям, або ж боролися з ним, не мало для комуністичного уряду великого значення. Лемків було виселено, оскільки їх визнано за українців. Треба признати, що комуністичний уряд не зробив "халтури" на Лемківщині, як на північному Підляшші. З його пункту бачення, у ході ліквідації "української проблеми" в Польщі необхідно було також ліквідувати "лемківську проблему". Адже велика плинність у стосунках "русинсько"-українських небезпечна вже тим, що кожен "русин" може дуже легко у сприятливих обставинах перетворитись на "українського націоналіста".

Акція "Вісла" була проведена комуністичним урядом, який не мав підтримки у більшості польського суспільства. Однак жоден відлам польського суспільства не протестував проти депортації українців. Мовчав про цю справу польський еміграційний уряд у Лондоні. Ніхто не протестував також проти охоплення депортацією лемків. Для польського суспільства вони були так само українцями. Акція "Вісла" остаточно присудила питання національної приналежності лемків.

Треба, зрештою, ствердити, що українська національна свідомість формувалася у лемків уже в міжвоєнний період. У 1944 – 1947 рр. частина лемків активно діяла в українському підпіллі. Лемки воювали в УПА, де виконували навіть функції командирів³⁴. Тим не менше

донині певна група лемків у Польщі уперто відмовляється визнати себе за українців. Вони вважають себе за окрему націю. Цю позицію репрезентує у Польщі "Союз лемків". Подібну поставу можна побачити в Словаччині, де частина русинів з Пряшівщини також вважає себе за окрему націю. Словаччина зрештою офіційно визнала існування "русинського" народу³⁵. Також на Закарпатській Україні робляться спроби відокремлення "русинської" меншості³⁶. "Русинство" становить проблему в Центральній Європі. Воно може дестабілізувати політичну ситуацію в регіоні. Воно звернене як проти Польщі й Словаччини, так і України. Відтак варто задуматися над джерелами "русинства". Я не в стані висловитись щодо цього явища в Словаччині і Закарпатті. Однак "русинство" в лемківському варіанті мені добре відоме.

Отже, треба ствердити, що населення, яке мешкає на теренах пограниччя, де стикаються впливи різних культур, часто має проблеми з власною національною ідентичністю. Можна згадати, наприклад, шльонзаків з польсько-німецького пограниччя чи ельзасців з німецько-французького пограниччя. У випадку Лемківщини ці труднощі посилює значна віддаленість від осередків українського культурного життя. Після депортації лемків у 1947 р. їх зв'язки з Україною були майже цілковито розірвані. Цей соціум перебував майже у цілковитій ізоляції.

"Русинство" є також наслідком польської політики щодо лемків. У міжвоєнний період польська держава – як згадувалося – дуже активно підтримувала "лемківський сепаратизм". По Другій світовій війні в межах акції "Вісла" лемків виселено подалі від тих територій, де мешкало українське населення, а проте в безпосереднє сусідство польських репатріантів з Волині й Галичини. Це населення було надзвичайно вороже наставлене щодо українців. Визнання української національності могло навіть викликати фізичну агресію зі сторони польського оточення. Безпечнішим було декларування "лемківської" національності. Польські біженці з Волині репрезентували лемкам під час товариських зустрічей викривлений образ польсько-українського конфлікту 1943 – 1945 рр. Також польські засоби масової інформації в часи "комунізму" успішно пропагували стереотип "бендерівця-різника".

Уже в міжвоєнний період на Лемківщині поступово ліквідувалося українське шкільництво, заступаючись польським. По акції "Вісла" тільки нечисленні лемківські діти ходили до шкіл для української меншості. Протягом десятиліть наступні покоління молодих лемків навчалися в польських школах. У процесі навчання вони не отримують навіть елементарних знань про історію і культуру України. Це не сприяє формуванню української національної свідомості. Феноменально, що, незважаючи на такі несприятливі умови, велика частина лемків зберегла почуття своєї самотності. Духовною вітчизною, однак, є для них передусім Лемківщина. України вони часто не знають.

Не можна, однак, обтяжувати відповідальністю за "лемківський сепаратизм" виключно польську політику. Розвитку цього явища також великою мірою послужили помилки української політики щодо лемків. Уже на початку ХХ ст. греко-католицькі священики намагалися пропагувати на Лемківщині українську національну свідомість. Нерідко вони зустрічалися з неприхильністю лемківського населення. Це викликало роздратування духовних осіб і гострі слова на адресу парафіян, які добре запам'ятало локальне суспільство. Деякі з цих слів інколи згадуються до сьогодні.

У 1944 – 1947 рр. на Лемківщину проникали загони Української Повстанської Армії. Вони часто зустрічалися з недовірливим, а навіть ворожим ставленням місцевого населення. Не завжди це ставлення виникало через слабкість української національної свідомості. Лемки, однак, здавали собі справу, що навіть якщо УПА перемаже і постане незалежна Україна, то розташована на заході Лемківщина залишиться в кордонах Польщі. Оскільки лемки не надавали необхідної допомоги і підтримки партизанам УПА, останні інколи застосовували навіть терор, що не додавало Україні прихильників.

У 1944 – 1946 рр. велика кількість лемків виїхала на Україну. На "Радянській Україні", зруйнованій війною, вони застали злидні і голод. Незалежні господарі з Лемківщини мусили працювати в колгоспах. Їх було зведено до рівня селян-наймитів. Не таке життя обіцяли їм радянські агітатори. Лемки-емігранти почували себе ошуканими. Місцеве українське населення на Волині, в Галичині й на Полтавщині часто приймало переселенців із "Закерзоння" неохоче. Не були рідкістю насмішки з лемківського діалекту чи їх регіональних звичаїв. Обзивали їх "полячками". Це викликало в серцях біженців з Лемківщини почуття великого приниження.

З позиції сьогодення треба ствердити, що тогочасна ситуація лемків на Україні не відрізнялася від ситуації інших репатріантів. Також у Польщі після 1945 р. репатріанти, які поверталися з колишніх східних теренів Речі Посполитої, часто зустрічалися з неприхильним прийомом зі сторони корінного населення центральної чи західної Польщі. Аналогічно східні німці з колишньої Німецької Демократичної Республіки після об'єднання краю, зустрічалися часто з неприхильністю земляків з заходу ("Wessis"). Зрештою, через відносно короткий проміжок часу, лемки досить добре акліматизувалися в новому середовищі³⁷. Тим не менше певна група лемків повернулася з України до Польщі³⁸. Їхні розповіді про реалії життя в Україні ще більше знеохотили лемків до "українців".

Треба, однак, ствердити, що погляди лемків не є послідовними. У контактах з українцями вони загалом домагаються, щоб їх трактували як "своїх". З іншої сторони, вони часто не хочуть визнавати себе за представників української нації. Таким чином, навіть корінному лемкові часами трудно зрозуміти парадокси "лемківської душі".

Україна може прихилити до себе лемків, якщо переконає їх, що прагне зберегти їхні регіональні традиції, до яких вони сильно прив'язані. Гадаю, що зближення лемків з Україною було б корисне для всіх. Запобігло б воно поширенню "русинства", ідеології, небезпечної як для українців, так і поляків та словаків. "Русинство" – це дорога в нікуди... Воно може допровадити своїх прихильників до трагедії. Якщо до цього дійде, наслідки розхльобувати будуть передусім прості люди. Провідні ідеологи "русинства", що осіли в Канаді та США, далеко від Центрально-Східної Європи, будуть безпечні.

З польської переклала Ірина Бетко.

¹ W.Grzesik, T.Traczyk. Beskid Niski. Od Komacczy do Bartnego. – Warszawa, 1997. – S. 222.

² Далі на захід, у Пенінах до 1947 р. також знаходився невеличкий острів "руського" населення, що охоплював чотири села (т.зв. Русини Шляхтовські).

³ Питання східного кордону Лемківщини є предметом дискусій. Деякі дослідники вважають, що сфера поширення лемківських діалектів і звичаїв сягає до ріки Солінки (J.Rieger. Siownictwo i nazewnictwo jemkowskie. – Warszawa, 1995 – S. 10).

⁴ W.Grzesik, T.Traczyk. Вказ. праця. – S. 222.

⁵ J.Rieger. Вказ. праця. – S. 268.

⁶ K.Pudio. Jemkowie. Proces wrastania w ńrodowisko Dolnego ЃлЃska 1947 – 1985. – Wrociaw, 1987. – S. 24; M. Pecuch. Wpiyw szkolnictwa na procesy akulturacji, asymilacji i rekulturacji Jemkyw // "Rocznik Lubuski". – tom XXX, czkњж I. – Zielona Gya, 2004. – S. 133.

⁷ M.Pecuch. Вказ. праця. – S. 133.

⁸ Кристина Перадзка в опублікованій 1939 р. книжці переконувала, що лемки мають румунське походження (K.Pieradzka. Na szlakach Jemkowszczyzny. – Krakuw, 1939. – S. 90 – 93). Не змінює це факту, що дана праця, досить ретельно підготовлена, становить цінне джерело для дослідників Лемківщини в міжвоєнний період.

⁹ J.Moklak. Jemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe. – Krakuw, 1997. – S. 17 – 32.

¹⁰ J.Moklak. Вказ. праця. – S. 45 – 90.

¹¹ D.DЃbrowski. Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938 – 1939. – Toruń, 2007. – S. 22.

¹² Op. cit. – S. 63 – 148.

¹³ J.Moklak. Вказ. праця. – S. 45 – 90.

¹⁴ J.Syrnyk. Zagadnienie ukraickie w powiecie lubickim (1947 – 1989). – Lubin-Wrociaw, 2007. – S. 74 – 78.

¹⁵ На думку проф. Ярослава Мокляка, знавці проблематики "русини" і москвофіли діяли в міжвоєнний період у тих самих організаціях. Тому важко їх розмежувати (J.Moklak. Вказ. праця. – S. 45 – 100).

¹⁶ Її головний осередок знаходився у Нью-Йорку, у дільниці Ѓонкерс, де функціонує впливова громада емігрантів з Лемківщини. Після розпаду СРСР організація фактично припинила діяльність.

¹⁷ J.Syrnyk. Вказ. праця.

¹⁸ S.S.Pyї. Karpatoruskij kaiendar Jemko-Sojuza na 1949. – Yonkers, 1948. – S. 16.

- ¹⁹ E.Gellner. Narody i nacjonalizm. – Warszawa, 1991. – S. 14 – 16 ; A.Kioskowska. Kultury narodowe u korzeni. – Warszawa, 1996. – S. 41 ; J.Szacki. Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia. – Warszawa, 1991. – S. 359 ; J.Topolski. Pojęcie narodu jako kategoria metodologiczna w badaniach historycznych (w:) // Pojęcie "Volk" i "Nation" w historiografii Niemiec. – Poznań, 1980 ; M.Waldenberg. Kwestie narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzieje. Idee. – Warszawa, 1992. – S. 14.
- ²⁰ E.Gellner. Вказ. праця. – S. 14 – 16.
- ²¹ Ця праця вперше була видана 1902 р. Пізніше її багато разів перевидували. До сьогодні вона користується популярністю в багатьох середовищах польського суспільства.
- ²² R.Dmowski. Muñli nowoczesnego Polaka. – Lwów, 1904. – S. 3 – 4.
- ²³ За провідного теоретика "русинства" сьогодні вважається канадський історик Пауль Роберт Ма'оці (A. Ksenicz. Możliwości wykorzystania elementów literatury iemkowskiej w polskiej szkole // "Rocznik Lubuski". – tom XXX, czkñj I. – Zielona Góra, 2004. – S. 77).
- ²⁴ Офіційні литовські статистики оцінювали відсоток польського населення в литовській державі на близько 3%, але за деякими підрахунками міг він сягати навіть 10 % громадян (K.Buchowski. Polacy w niepodległym państwie litewskim 1918 – 1940. – Białystok, 1999. – S. 12).
- ²⁵ K.Buchowski. Вказ. праця. – S. 35 – 42.
- ²⁶ J.Moklak. Вказ. праця. – S. 45 – 90.
- ²⁷ Лемки мають статус "етнічної меншості", тобто групи, яка має свої етнічні особливості, але становить складову частину певної нації як такої. Тим не менше у виданих на території Польщі працях наукового і публіцистичного характеру їх часом трактують як окрему націю. У статистичних звітах особи, що декларують себе у ході перепису населення як представники лемківської нації, представлені окремо.
- ²⁸ S.Dudra. Jemkowie. Deportacja i osadnictwo ludności iemkowskiej na Środkowym Nadodrzu w latach 1947 – 1960. – Gióguw, 1998. – S. 20 ; J. Lovell. Polska jakiej nie znamy. – Kraków, 1970. – S. 73; K.Pudio. Вказ. праця. – S. 31.
- ²⁹ A.Bata. Bieszczady w ogniu. – Rzeszów, 1987. – S. 212 – 215; S.Waiach. Вказ. праця. – Kraków, 1971. – S. 93 – 94.
- ³⁰ G.Motyka, Tak było w Bieszczadach. Walki polsko-ukraińskie 1943 – 1948. – Warszawa, 1999. – S. 352 – 354.
- ³¹ E.Misiio (opr.). Akcja "Wisła". Dokumenty. – Warszawa, 1993. – S. 298.
- ³² R.Wysocki. Dylemat wyboru tożsamości narodowej. Ludność ukraińska na rycinym Podlasiu w warunkach demokratyzacji w warunkach demokratyzacji systemu politycznego w Polsce w latach 1989 – 2004 // "Rocznik Lubuski". – tom XXX, czkñj I. – Zielona Góra, 2004. – S. 177.
- ³³ Це формулювання фігурує в документі "Projekt organizacji akcji specjalnej "Wschód", підписаному 15.04.1947 р. міністрами державної безпеки і оборони (E.Misiio. Вказ. праця. – S. 93).
- ³⁴ B.Halczak. Działalność oddziału UPA "Smyrny" w zachodniej Jemkowszczyźnie w latach 1945 – 1948 // Матеріали V Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 130-й річниці заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 25 вересня 2005 р., Чернівці. – Чернівці, 2005. – С. 264–270.
- ³⁵ M.Muñinka. Rusini-Ukrajinci na Slovensku po páde komunistického režimu v roku 1989 (w:) // Mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku komunizmu. – Zielona Góra, 2006. – S. 303 – 308.
- ³⁶ D.Pop. Rusyny na Ukraini po органіzacji rewolucji (w:) // Rusini-historia, suiasnoť a perspektywy. – Prešov, 2006. – S. 40 – 42.
- ³⁷ M.Pecuch. Wpływ szkolnictwa na procesy akulturacji, asymilacji i rekulturacji Jemków (w:) // "Rocznik Lubuski". – tom XXX, czkñj I. – Zielona Góra, 2004. – S. 137.
- ³⁸ Лемки повертались, або подаючи себе за поляків, або нелегально, через "зелений кордон". Невідомо, наскільки великою була їх кількість, але майже в кожній лемківській родині був такий випадок. Повернення до Польщі означало початок нової драми. Адже в їхніх хатах уже мешкали поляки, а 1947 р. всіх лемків, що залишились у Польщі, депортовано в межах акції "Вісла".

В статтє автор рассматривает проблему лемковской национальной идентичности. Ключевые слова: лемки, сознание, миграции и депортации, население, ассимиляция.

The article deals with the problem of Lemko's national identity. Key words: Lemko, mind, migrations and deportations, inhabitants, assimilation.